

Paul Dumont'un Yazısı Dolayısıyla Mustafa Suphi Üstüne Notlar

METE TUNÇAY

Birikim 61/56

Paul Dumont titiz ve çalışkan bir araştırmacı. Türkçeden (ve Fransızcadan) başka Rusça da okuyabilmesi, yakın tarihimiz üstüne çalışan yerli araştırmacılar karşısında, ona önemli bir ayrıcalık sağlıyor. Bu makalesinde, geniş ölçüde Rusça kaynaklara dayanarak yaptığı «ikincil çözümleme» yi, yorumlarına yer yer katılmamakla birlikte, olgusal bilgilerimizi zenginleştirmesi bakımından, ben kendi payıma memnunlukla karşılıyorum.

P. Dumont, 1977 yazında Ankara'da toplanan «I. Uluslararası Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarihi Kongresi»ne, «20. Yüzyıl Başları Osmanlı İmparatorluğunda İşçi Hareketleri ve Sol Akımlar Tarihi Üzerine Yayımlanmamış Kaynaklar» konulu (Fransızca) bir bildiri sunmuştu. Bu bildiri, Zafer Toprak tarafından Türkçeye çevrilmiş ve *Toplum ve Bilim*'in 3. sayısında (Güz 1977) yayımlanmıştır. (s. 31-50).

Aynı yaz aylarında, (az sonra vefat ettiğini öğrendiğimiz) Georges Haupt ile birlikte yazdığı *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler* başlıklı bir kitabı da —başka herhangi bir dilde basılmadan, ilk kez Türkçe olarak— Tuğrul Artunkal'in çevirisiyle Gözlem Yayınları arasında çıkmıştı. Bu kitap üstüne, benim bir tanıtma-eleştiri yazım, *Toplum ve Bilim*'in yukarıda anılan sayısında yayımlandı (s. 129-142).

Bunlardan başka, (bazılarını bana da göndermek nezaketini gösterdiği) buradaki yazısının dipnotlarında anılanlar gibi bir takım Fransızca makaleleri olduğunu biliyorum, yalnızca.

DUMONT'UN KULLANDIĞI KAYNAKLARDAN KİMLERİYLE İLGİLİ OLARAK

Dn. 1: Prof. Şamsutdinov'un kitabının «1920-22 Döneminde Sovyetler Birliği — Türkiye İlişkileri» başlığını taşıyan bir bölümü, Bagirov'un *AzSSC Kaynaklarına Göre 1920-22 Sovyet — Türk İlişkileri Tarihi* adlı yapıtıyla birlikte, A. Hasanoğlu tarafından dilimize çevrilerek, *Bir Karagün Dostluğu* adı altında, Şubat 1979'da Bilim Yayınları arasında basılmıştır (s. 9-87). Korniyenko'nun kitabının da «II. Dünya Savaşından Önce T.C.'nde İşçi Hareketi» başlıklı bölümü, Mehmet Özgüç tarafından Türkçeye çevrilerek *Sosyalist Parti* dergisinin 4. sayısında (Nisan 1971) yayımlanmıştır (s. 48-70). Bu çevirinin Rusça aslından değil de, «US Joint Publications Research Service» tarafından hazırlanan, teksir edilmiş «özel» bir ABD çevirisinden yapıldığını sanıyorum (Crowell Collier and MacMillan Inc., New York, 157 s.).

Dn. 2: Info-Türk Ajansı'nca 1975'te Brüksel'de yayımlanan kitap, aslında 28-29 *Kânunusâni*...'nin (Kızıl Şark M.) tamamı değildir; aynı ajansa ondan önce (1974'te) yayımlanan *Mustafa Suphi, Kavgası ve Düşünceleri* adlı yapıtta, Rosaliyev'in yine bu notta anılan yazısıyla birlikte, Suphi hakkındaki anma kitabının 1923 Kızıl Şark M. basımında aktarılan II makalesi vardır. 28-29 *Kânunusâni*'nin tümü, Info-Türk Ajansı'nın ikinci kitabı tarafından «28-29 Ocak 1921'i Unutma» üstbaşlığıyla Güncel Yayınlar arasında çıkmıştır (İstanbul, 1977).

Sultan Galiyev'in yine bu notta anılan makalesi: «Mustafa Suphi ve Yapıtı,» Anı'nın 9. Sayısında (Ocak 1971) çıkmıştır (s. 50-55).

Dn. 4: Anılan Ulusal Yıllık'ta Suphi'nin (kitabındaki resmi, elyazısının kışesi ve) kısa biyografisiyle birlikte, bir de «Türkçülüğün İstikametleri» başlıklı yazısı vardır. Ben bu makalenin çevrim yazısını *Aydınlık Sosyalist Dergi*'de (Sayı 2, Aralık 1968, s. 162-74) yayımlamıştım. Aynı yazının dilce sadeleştirilmiş bir metni *Yeni Ufuklar*'da da çıkmıştır (Sayı 254, Kasım 1974, s. 11 vd.).

Dn. 6: Bu yazının bazı bölümleri, merhum Erdoğan Başar (Berktay) tarafından Türkçeye çevrilmişti: *Türk Solu* (Sayı 3, 1 Aralık 1967, s. 4-5).

Dn. 10'da kullanılan Dr. Nâzım ve Hikmet Bayur gibi, dn. 17'de raporundan birkaç cümle aktarılan Fransız Hariciyesi muhbirinin de, M. Suphi'ye düşman kişiler oldukları gözden uzak tutulmamalı. Dn. 17'de anılan Varınca ve Emre'den ben de kitabımda yararlanmıştım; ancak bu tanıklıkların değerinin çok sınırlı olduğu unutulmamalı.

Dn. 24'te değinilen *Yeni Dünya*'ların yirmi sayısının (1-12, 14-19 ve 26) tümünün fotokopilerini Lenin Kütüphanesi'nde çektirdim. Bunların ve dn. 82-83'te kullanılan *TKF 1. Kongresi* adlı kitabın çevrimyazarını yakında bir değerlendirmeye birlikte yayımlamak istiyorum.

Dn. 26 ve 27'de gönderme yapılan Kurat'ın kitabındaki yazılar, şimdi S. Yerasimos'un *Türk-Sovyet İlişkileri*: Ekim Devriminden «Milli Mücadele»ye (İstanbul: Gözlem Yay., 1979) adlı yapıtında da bulunmaktadır. (Bunu belirtmeye belki değmezdi, ama Yerasimos'un Sovyet kaynaklarından çevirdiği belgeler kadar, kendi yazdığı bölüm girişleri de gayet değerli olan bu çalışmasını anmak istedim.)

Dn. 28'in çıktığı metin: Bildiğim kadarıyla *Manifest*, M. Suphi tarafından çevrilip yayımlanmış değildir. Suphi Simferopol'da *Manifest*'in yarısını Türkçeye çevirmiş, fakat karşı-devrimci Beyaz orduların yaklaşması üzerine tamamlayamadan

1919'da birisine emanet bırakarak Moskova'ya kaçmıştır. Orijinali şimdi benim elimde olan bu yazmayı da, *Yeni Dünya*'lar ve I. Kongre'yle birlikte yayımlamak niyetindeyim.

Dn. 78: *Birinci Doğu Halkları Kurultayı* — Baku 1-8 Eylül 1920 tutanakları, Ali Alev tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (İstanbul: Koral Yay., 1975). Bu kitabın sonunda, benim derlediğim bir takım ek belgeler de vardır.

İKİ KÜÇÜK DÜZELTME:

Dn. 57 ve 82'de adı geçen Hüseyin Sait, Moskova'daki Profintern (Kızıl Sendikalar Enternasyonal) Kongresi için, 1920'de İstanbul'dan delege olarak gönderilmiştir.

Dn. 82'de anılan, TKP MK üyesi İsmail Hakkı, Suphi'yle birlikte öldürülenlerden Topçu Bnb. I. H. değil, Kayserili İ.H.'dir.

M. SUPHI 1915'TEN ÖNCE SOSYALİST DEĞİLDİ

Kimi Sovyet tarihçilerinin ve TKP çevrelerinin ileri sürdükleri, M. Suphi'nin daha Fransa'dayken sosyalist olduğu, Türkiye'de de sosyalist eylemlere katıldığı iddialarına karşılık, ben de P. Dumont gibi, onun 1915 yılına dek bir burjuva aydını olduğu kanısındayım. Hatta kitabımda, M. Suphi'nin sosyalizme «mevhum bir meslek-i içtimaiye» (kuruntuya dayanan bir toplumsal görüş) diyerek, onun yerine sosyolojiyi savunduğu bir gazete makalesine değinmiştim (s. 196/dn. 167) 3. bas.

Sovyet yazarları, Ziyetullah Nuşirvan'ın Suphi hakkında 1920'lerde *Novvi Vostok*'ta çıkmış bir anı yazısından doğrudan veya dolaylı olarak yararlandıkları için bu noktada yanlıyorum. Bu yanığı, bazılarının Suphi'nin *İlm-i İçtimai* çevirisinin adını Rusçaya «Bilimsel Sosyalizm» diye aktarmalarına bile yol açıyor.

Ek kanıtı gerek bulunmamakla birlikte, yeni edindiğim bir bilgide, Suphi'nin 1915 öncesinde düpedüz burjuva milliyetçisi olduğunu pekiştirmektedir. Harb-i Umumînin patlamasıyla Kaluga'ya sürülmesinden birkaç ay önce Suphi Baku'ya gitmiştir. Orada çıkan, *İkbâl* adlı bir Azerbaycan gazetesinde (Sayı 698, 24 Haziran 1914) «Türkiye'nin Heyri ve Bütövlüğü» diye bir makalesi yayımlanmıştır. Ülkesinin iyiliği ve (toprak) bütünlüğü için nelerin yararlı olacağını tartıştığı bu yazıda da herhangi bir sosyalist bilinç izi yoktur.

Bu bilgiyi, Azerbaycan Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi Doçentlerinden, arkadaşım Mahad Sofiev'in yayımlanmamış kandidatek dissertasyonundan aldım: «1918-1923'ci Yıllarda Türkiye'de Millî Azatlık Mübarezesi Devrinde Marksizm-Leninizm İdeyalarının Yayılması ve Komünizm Harekâtı» (Baku, 1965), 333 sayfa.

[Yerinerek açıklamak isterim ki, bu kez yayımlanmadığı için Baku'da bir kopyasını edinemedim; ancak Üniversite Kütüphanesinde birkaç saatliğine —istelik kiral harfleri yeni söktüğüm için büyük güçlüklerle— inceleyebildim. Yorumlarının ne

denli düzgün olduğunu bilemeyeceğim, ama kullandığı arşiv malzemesi bakımından, Türk yakın tarihi üstüne Sovyetlerde gördüğüm en esash araştırımaydı, diyebilirim. (Elindeki bir nüshayı bana verebilecek kurallara aykırı diye vermediği için, Mahad'a da —Azerbaycan'daki «Yaşasın» anlamında değil, Türkiye Türkçesindeki yaygın anlamıyla— Aşkolsun!)

M. SUPHI BAKU'DA:

Mustafa Suphi Baku'ya gelmeden önce, daha Türkistan'dayken, 1920 yılı başlarında, hazırlıklar yapması için, yardımcılardan Abid Alimov'u bu şehre göndermiştir. Azerbaycan'da Devrimin 4. günü (3 Mayıs 1920'de) AzKP merkez organı *Kommunist* gazetesinde çıkan, «Azerbaycan ve Baku'da mevcut Osmanlı Türklerinden Komünist Partisine yazılmak isteyenlerin Türk Şairi Fezullah Sacit'e müracaatları lüzumu»na dair bir ilândan, örgütlenmesine oradaki İttihatçıların önyak oldukları TKP'nin genişlemeye başladığını anlıyoruz. Bu parti, Suphi gelmeden önce, *Yeni Yol* adlı bir gazete yayınlamaya karar vermiş ve bu gazetenin ilk (ve son) sayısı, Suphi'nin gelişinden sonra, 7 Haziran 1920'de çıkmıştır. Aynı çevrenin askerî bir girişimi de olmuştur. *Kommunist* gazetesinin 14 Mayıs 1920 tarihli sayısında «Umum Türkiyeli Asker ve Zabitan» seslenen ve altında Salih Zeki — Yakup — Abid Alimov — Süleyman Nuri'nin imzaları olan 12 Mayıs tarihli bir beyanname, yeni teşekkül edecek Kızıl Orduların nüvesi olmak üzere bir Türk Komünist Kıtaat-ı Askeriyesi kurulacağını açıklayarak gönüllüleri silâh altına çağırılmaktadır.

M. Suphi'nin, yanında Mehmet Emin, Süleyman Sami, Baba Nazmi, Süvari Yzb. Hakkı, İsmail Citoğlu gibi eski savaş tutsağı Türklerle birlikte Baku'ya gelmesiyle, «Türkiye Komünist Teskilâtı Merkez Bürosu» bu şehre taşınmış oldu. Baku'da bulunan Türkiyeli Komünistler yeniden kayıt işlemine tâbi tutuldular. Bu arada, eskiden beri devrimci olan birçoklarının TKP dışında bırakıldığı söylenmektedir. Ancak, bu «temizleme»nin yalnız M. Suphi'nin İttihatçı karşıtlığı duygularıyla yapıldığı kuskuludur. Yeniden-örgütlenme sırasında, (Kavserilli) İsmail Hakkı, Hüseyin Sait, Baha Ali, Lütfü Necdet vb. Merkez Büroya alınmışlardır. *Yeni Yol* yerine, 24 Haziran 1920'den itibaren *Yeni Dünya* gazetesi yayımlanmaya başlamıştır: Sayı 1 (49).

15 Kasım 1920'ye kadar 15 sayı çıkan Baku *Yeni Dünya*'larını ben görmedim. Fakat Mahad Sofiev'in yukarıda andığım tezinde, M. Suphi'nin bu gazetede yayımlanan makalelerine yapılan göndermelerle, hiç değilse ilk sayılarının tarihlerini şöylece saptayabiliriz:

«Saltanattan Sonra» 2(50), 28 Haz. 1920
«Tarihi Vazife» 3(51), 18 Tem. 1920
«Misafir Paşalarımız» 4(52), 12 Ev. 1920
«İkinci Kongres» 5(53), 19 Ey. 1920
«Türkiye Zahmetkeş Ahalisine» 6(54), 22 Ey. 1920
«Empervalist İngiltere ve Sosyalist Rusya» 7 (55), 26 Ey. 1920

Birikim 61/57

TKP'nin Askerî İşler Şubesinin başına Abid Alimov getirilmiş, bir liva (tümen) oluşturulması kararı verilmiş, Mehmet Emin liva kumandanı, Süleyman Sami de siyaset komiseri atanmıştır. M. Suphi, AzKP MK'ne verdiği 16 Haziran 1920 tarihli bir raporda, 250 mevcutlu bir askerî müfrezinin daha o günlerde hazır olduğunu bildirmektedir. 25 Haziran tarihli raporundaysa, yedi üyeli Askerî İnkılâp Komitesine Abid Alimov, Ömer Cemal, Mustafa Maksut, Bağirov ve bir arkadaşlarının daha seçildiğini açıklayarak, iki üyelik için de AzKP MK'nin aday göstermesini istemektedir.

Mustafa Suphi, yine AzKP MK'ne verdiği 6 Temmuz 1920 tarihli bir raporda :

- Bakü'da 350 mevcut bulunduğunu,
- Türkistan'da Frunze'nin emrinde bulunan Türk askerî müfrezesinin de buraya gönderilmesini,
- Karadeniz sahiliyle Kafkasya ve Rusya'da Türkiyeli esirlerin topluca bulunması muhtemel yerlere ve İstanbul'a, Trabzon'a, Rize'ye, Erzurum'a, Bayburt'a, Samsun'a, Sivas'a, Tokat'a, Amasya'ya, Ankara'ya, Konya'ya Ereğli'ye, Zonguldak'a tebligat için mümessiller yollandığını,
- Dört sorumlu işinin de Anadolu'daki isyancılarla Kızıl Ordu arasında irtibat tesisi ve diğer taraftan İran ve Ermenistan KP'leriyle faaliyet- te ahengi sağlamak için Nahcivan'a gönderildiğini,
- Bundan başka, Nahcivan'a gönderilen hususi bir arkadaş vasıtasıyla irtibat noktası tesis edildiğini,
- Bakü'da parti mektebi açıldığını,
- *Yeni Dünya* gazetesinin intişara başladığını,
- Sosyalist eserleri ve programları (Rusçadan Türkçeye) tercüme etmek için bir büro kurulduğunu,
- Bir arkadaşın Fransız erleri arasında tebligat (propaganda) yapmak ve Sendikalar Enternasyonalı Sovyetiyle alâka tesisi için İstanbul'a gönderildiğini,
- Komüntern'in İkinci Kongresine iki delege yollandığını,
- M. Suphi'nin 1920 yılı Mayıs ayında çıkan Gence ayaklanmasının sebeplerini araştırma kurulu- na üye seçildiğini,
- 1 Eylül 1920'de açılacak Türkiye Komünist Teşkilâtları 1. Kongresine hazırlık ameliyesine başlandığını,
- TKTMB'nun işlerini başarıyla yürütebilmesi için, politikasını Sovyet Rusya KP'nin Doğu siyasetiyle hemahenk etmesi lüzumunu yazmaktadır.

M. SUPHİLER ANKARA'YA ÇAĞRILMIŞLAR MIYDI?

P. Dumont'un «açık bir red» diye gördüğü, M. Kemal Paşanın 13 Eylül 1920 tarihli mektubunu, doğrusu ben böyle anlamıyorum. TKP'nden TBMM nezdinde bulunmak üzere, en azından, tam yetkili bir delege istendiği «açık»tır. Fakat, TKP çevre-lerinde söylenenler bundan ibaret değildir. Süleyman Nuri (yayımlanmış anılarında) MK Denetçi-lerinden Süleyman Sami'nin iki kez Ankara'ya gön-

derildiğini ve Mustafa Suphi'ye Mustafa Kemal'den, Kâzım Karabekir'den, Ferit (Tek) Beyden davet mektupları getirdiğini ileri sürer. Süleyman Nuri'ye göre, M. Suphi Merkez Komitesini toplamış ve Mustafa Kemal Paşanın kendilerini «BMM'nde sol koltukları işgal ve Türkiye işçi ve çiftçile- rinin haklarını müdafaa için» Ankara'ya çağırın mektubunu okumuştur. Bunun üzerine, Bakü'da (Kayserili) İsmail Hakkı başkanlığında bir Dış Büro bırakılarak, bütün organların toptan Ankara'ya taşınması karara alınmıştır. Bu karara bir tek Süleyman Nuri muhalif kalmış ve gidilecekse toptan ve açık olarak değil, ikişer üçer ve gizlice gidilmesini savunmuştur. Sovyet Partisinin de, TKP MK'nin bu kararını erken bularak pek taraftar olmadığı anlaşılıyor. Çünkü Doğu Halkları Propaganda ve İcra Şûrası Genel Sekreteri E.D. Stasova, S. Nuri'ye Kafkasya'da kalmasını söylemiştir.

Mustafa Kemal Paşanın, M. Suphi'ye —ilk kez Te- vetoğlu'nun Dışişleri Arşivi'nde bulup yayımladığı— 13 Eylül 1920 tarihli mektubundan başka (daha sonraki) bir mektubu (diyelim, ilk kez Kurat'ın Helsinki Üniversite Kütüphanesinde bulup —tak- ma adla kaleme aldığı tefrikasında— yayımladığı ve benim 1920 Kasım ayında yazdığımı düşündü-ğüm M. Suphi — E. Nejat imzalı mektuba bir ce- vabı) olmuş mudur? Burası henüz kuşku. Sü- leyman Nuri'nin, kendisi Süleyman Sami'den şüphelenerek, M. Suphi'nin MK'nde okuduğu çağrı için «Ankara Polisine uydurulmuş, sahte olması pek muhtemel» hükmünü vermektedir.

Süleyman Sami'den şüphelenilmesinin bir nede- ni de, Affan Hikmet'in bir iddiasıdır. Buna göre, Ankara'daki T. Halk İştirakiyun Fırkası 10 tarihe kadar parti resmen kurulmuş olamayacağına göre, bu ad altında açığa çıkacak olan çevre kastediliyor olmalı! TKP MK'ne Türkiye'ye gelmelerini erte- meleri için bir rapor göndermiş, ama S. Sami bu raporu M. Suphi'ye vermemiştir.

Bu iddia, bizi «ihanet» konusuna getiriyor. M. Suphi'nin yoldaşlarından kimilerinin, şu ya da bu tanıdık ve yakınlarının aracılığıyla, Erzurum- Trabzon arasındaki ölüm yolculuğundan kurtarı- lmaları, herhalde «ihanet» değildir.

M. SUPHİLERİN ARASINDA HÂİNLER VAR MIYDI?

Süleyman Sami, Bakü'ya, eğer uydurma oldu- ğunu bildiği bir çağırıcıyı getirdi ve —böyle bir bel- ge var idiyse— THIF'nin raporunu vermediyse, yol- daşlarına gerçekten ihanet etmiş demektir. Fakat Süleyman Nuri'nin Mehmet Emin ile Süleyman Sa- mi'nin «provakatörlük»lerine kanıt diye ileri sür- düğü, bu iki savaş esiri subayın Türkistan'da M. Suphi'ye katılmadan önce, Fergana'da 7.000 Bas- macının başında Türkistan Sovyet Cumhuriyeti'ne ve Kızıl Ordu'ya karşı savaşmış buldukları —doğrusa—, M. Suphinin de bilgisi içinde olmak gerekir.

S. Nuri, yine anılarına değindiği bir başka bel- gede, 1921 başlarında TKP MK üyeleriyle işçile- rinin toplu olarak Türkiye'ye gitmelerini önlemek için «kâfi derecede muannidane teşebbüste bulun-

madığı» için kendi kendisini eleştirmekte, fakat bu karar ve uygulamadan ötürü, asıl «Şarklılara has diktatörlük zihniyetine kapılarak» hareket et- tiği için M. Suphi'yi suçlamaktadır.

A.C. Emre'nin ileri sürdüğü gibi, M. Emin'le S. Sami'nin M. Suphi'ye daha Bakü'dan muhalif ol- dukları için, Bayburt'a (veya Erzurum'da) onu «ele verdikleri» iddiasını anlamak güçtür. Suphilerin «ele verilecek» ne türlü gizli tasarıları olabilirdi ki?

M. SUPHİLERİ İTTİHATÇILAR MI ÖLDÜRTTÜ?

İçinde yaşadığımız şu günlerde bile, kâtili bulu- nan bir siyasal cinayette, ona tetiği kimlerin çekti- rdiği saptanamazken, ancak sağduyuyla aşağı yukarı kestirilebilirken, altmış yıla yakın bir süre önce işlenmiş bir cinayette «azmettirenler»in kimliğini ortaya koymak, herhalde çok zordur.

P. Dumont, tartıştığı çeşitli varsayımlardan her- hangi birine bağlanmamaya özen göstermekle bir- likte, bu işi İttihatçıların yaptırdığına aklı daha yatar gibi görünüyor. Bense kitabımda, onun «böy- le olduğu sanılmıyor» dediği olasılığa, Karabekir Paşa - Vali Hamit Bey düzenine daha yakın bir değerlendirme yapmışım.

1919-1920-1921 yıllarında Doğuda askerî ve siya- sal, ekonomik ve toplumsal güçler ve kişiler ara- sındaki gerçek ilişkileri kavramak, bugün pek ko- lay değildir. Örneğin, Karabekir'i mekanik bir bi- çimde Ankara'nın «adamı» saymak ve dolayısıyla yerel İttihatçıların karşısında yer aldığı düşün- mek hata olur. Bana öyle geliyor ki, o yıllarda hay- li kendi başına buyruk davranan Karabekir Paşa çeşitli güçleri birbirine oynayarak hepsini «idare etmiş»tir. Sonra, İttihatçılar da türdeş bir blok değildir: İttihatçı vardır, İttihatçı vardır. (Ama hangi türünden olursa olsun, İttihatçılar hakkın- da H. Bayur'un yargıları patolojik bir biçimde yanlışır!)

M. SUPHİ-NİN 16 AY SONRA KENDİSİNİ ÖLDÜRTECEK KİŞİ HAKKINDAKİ SÖZLERİ:

«Yahya isimli bir zat, yoldaşlarımız komünistler- le ve Rusya'dan dönen savaş esirleriyle işbirliği ya- parak Trabzon'da bir partizan çetesi kurdu. Bu çe- te halen yalnız İngiliz ve Fransız emperyalistleri- ne değil, aynı zamanda yerli sömürticülere karşı da savaşmaktadır. Bu gibi çeteler Aydın, Adana, Kas- tamonu illerinde ve Samsun civarında da faaliyet göstermektedir.»

Prof. Abdullah Mardanoviç Şamsutdinov'un *Nat- sionalno-Osvoboditel'naya Borba v Turtsü 1968- 1923* (Moskova : Nauk, 1966), s. 113'te, M. Suphi'nin *Jizn Natsionalnostey* dergisinin 5 Ekim 1919 ta- rihteki sayısında çıkan bir makalesinden aktardığı bu sözler de, o dönemdeki ilişki ve bağlaşımların karmaşıklığı ve çok-yönlülüğü hakkında bize bir fikir vermektedir.

DOKTORUN YANLIŞ TEŞHİSİ:

Merhum Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın *Yol* genel başlığı altında 1930'larda kaleme aldığı *magnum*

opus'unun, 3. kitabında («Partide Konaklar ve Ko- nuklar») «Onbeşler»e ayrılmış bir bölümdeki (s. 101-8) değerlendirmeler üstüne görüşümü kısaca belirtiyim.

Kıvılcımlı, Mustafa Suphi hareketini Bakuncini bir anarşizm saymakta ve «15'ler topu tüfeğiyle, başta bando mızıkası ile Anadolu Şûrâlar Hükû- metini kurmaya geliyorlardı» demektedir ki, ben- ce, bu sözleri doktorun her zamanki eksantrik ve şematik yaklaşımıyla olgusal bilgi yoksunluğunu yansıtmaktan başka bir anlam taşımamaktadır.

KENDİ KANIM:

M. Suphiler Ankara'ya temelli kalmaya geliyor- lardı; ama «darbe» yapmaya değil, Mustafa Kemal Paşayla işbirliği etmeye! Sosyalist olmasına sosya- listtiler, ama «Rusçu» değillerdi; Türk milliyetçi- siydiler. Gelip bazıları Meclis'e girselerdi, araların- dan iyi icra vekilleri de çıkardı; Türkiye Cumhuri- yeti'nin yine bağımsız, ama daha sosyal içerikli bir gelişme çizgisi olurdu. Mustafa Kemal Paşanın da bunu istediğini sanıyorum. Fakat son anda, darbe- cilik-fesatçılık suçlamalarıyla kulağımı doldurmuş olmalılar ki, geri gönderilmelerini söylemiştir. Eğer günün birinde, M. Suphilerin öldürülmesini onun emrettiği kanıtlanırsa, çok şaşacağım!

«M. SUPHİLER» KİMLERDİ?

M. Suphi'nin yoldaşlarının tam listesi bugüne değin bilinmiyordu. Moskova'daki çalışmalarım sı- rasında, bir dostum bana arşivlerden çıkardığı söy- lediği şu listeyi verdi :

1. M. Suphi
2. Ethem Nejat
3. Bahaeddin
4. Kâzım Hulusi
5. Maksut
6. Dr. (İsmail) Hakkı
7. Hayreddin
8. Emin Şefik (mühendis)
9. Mehmet Ali
10. Tevfik (tayyareci)
11. Hariboğlu [Halitoğlu olabilir] Mehmet
12. Mustafa oğlu Mehmet
13. Kâzım [Ali]
14. Cemil Nazmi
15. Mariya (Meryem) Suphi
16. Yakup
17. Süleyman Sami
18. Mehmet Emin

Bu liste, Trbazon'da çıkan 30 Ocak 1921 tarihli (No. 212) *İstiklâl* gazetesinden alınmamış. (Ben henüz bu sayıyı bulup inceleyemedim!) Bunlara, 19. olarak, M. Suphi'yle birlikte öldürüldüğü kesin olan Topçu Bnb. İsmail Hakkı'nın da adını ekle- mek gerekir.

Dostumun bana söylediğine göre: S. Sami (17) ve M. Emin (18) Trabzon'a gelmeden kafileden ayrıl- mışlardır. Yakup (16) [M. Goloğlu'nun *Cumhuriye- te Doğru* kitabında, «Sürmeneli Kınalıoğlu Ahmet Yakup» dediği zat olacak] Yahya Kâhya'nın evin-

de alıkonularak, Tayyareci Tevfik (10) ise motordan alınarak, canları kurtarılmıştır. M. Suphi'nin karısı Meryem'in (15) de bu grupta birlikte öldürüldüğü bilinmektedir.

Hesapça, motorda öldürülenler, M. Suphi dahil 14 kişi olmaktadır. Bu sayı, Goloğlu'nun kitabındaki bir tamlığa da uyuyor (s. 396); fakat Goloğlu'nun adlarını andığı (s. 41) Tayyareci Hilmi ve (TKP MK Denetleme Kurulu üyelerinden) Çitoğlu Nazmi İsmail bu listede görünmüyorlar. İ. Topçuoğlu'nun (*Neden 2 Sosyalist Partisi*'nde) daha önce bilinenlere eklendiği iki addan biri olan Maksut Ekşi, Maksut (5) olmalıdır; öteki, Kadir ise, belki, kardeşinin nüfuzu sayesinde M. Suphi'lerin akibetini paylaşmaktan esirgenen Trabzonlu Baytar Yzb. Abdülkadir'dir (Goloğlu, s. 396).

M. SUPHİLERİ'İN İLERİKİ YILLARDA ANILMALARI:

«Onbeşler Cinayeti»nin ikinci yıldönümünde, P. Dumont'un 2. vb. dipnotlarında anılan risale yayımlanmıştır. Üçüncü yıldönümünde ise, KUTV'daki Türk öğrencileri için yayımlanan bir çeviri kitabına şöyle bir «ithafiye» konulmuştur:

«Mustafa Suphi ve arkadaşları 28 Kânunusânî 1921'de Trabzon açıklarında şehit olmuşlardı. Bu şehadet vak'asının üçüncü sene-i devriyesinde «Şark Emekçileri Komünist Darülfünunundaki» Türkiyeli talebe şehit arkadaşlarının hatırasını tebçilen bu kitabı neşrediyorlar.» (s. 2)

Söz konusu kitap, bir nüshası Moskova'daki Lenin Kütüphanesi'nde ZV 15,8/384 numarada kayıtlı olan, Gabriel Dövil'in (Deville) *İlmi Sosyalizm*'idir; mütercimi Vâlâ Nurettin, 44 s., 22 cm. Moskova: «Neşriyat» Kooperatifi Neşri, 1924. (Tipografiya Krasny Vostok [Kızıl Şark Matbaası], Tiraj 3.000). Dış arka kapağındaki «Münderecatı»:

Amele Fırkası ve Sınıf Mücadelesi s. 3

Sınıfların Ortadan Kalkması ve Bunun Nasıl Meydana Geleceği s. 10

Muslihane Vesaitin Kifayetsizliği s. 20

Bizim İnkılabımız s. 36

Bunun gibi, şimdiye değin görmemiş olduğumuz bir başka anı kitabı da, olayın onbeşinci yıldönümünde yayımlanmış olan *15'ler Hatırası*'dir. Bunun da Moskova'daki Lenin Kütüphanesi'nde ZV

15-5/48 numarada kayıtlı bir nüshası vardır. 24 cm. boyunda olan bu kitap, pembe bir kapak içinde iki yaprakla, önlü arkalı teksir edilmiş 78 sayfadan oluşmaktadır. Kapakta, kesişen iki bayrak resminin yanlarında 1921 ve 1936 tarihleri bulunmaktadır. Yayın yeri yazılmamıştır. İlk yaprakta «TKP'nin Canavarca Öldürülen Önderi Mustafa Suphi ve Arkadaşlarına İthaf» ibaresi yer almakta; ikinci yaprakta ise «28 İkteşrin [«İkinci Kânun» olmalıydı] 1921'de Karadeniz'de Komünizm Uğrun-da Can Veren Yoldaşlar»dan Meryem dahil dokuzunun adları sayılmaktadır. Bu kitabın içindeki-ler şöyledir:

Ferdi, «İlk Kurbanlarımız»	s. 1-9
M. Suphi, «Kızıl Yıldız»	s. 10-13
E. Nejat, «Darülmualimînli Gençlere»	s. 14-19
Ali Yazıcı, «M.S. Yoldaşın Tercüme-i Hâli ve Siyasi Şahsiyeti Hakkında Muhtasar Malûmat»	s. 20-29
Münir İrgat, «M.S.'den Birkaç Satır»	s. 30-40
Cüneyt, «TKP'nin İlk Kurbanları»	s. 41-44
Hakkı, «Teşrinievvel (Oktaybr) İnkılabı ve Suphi»	s. 45-55
Cahit, «İnkılabın İlk Kurbanları»	s. 56-60
S. Yılmaz (Baku, 16.12.1935), «Bir Kızıl Askerin Hatırası»	s. 61-78

Bunlardan 2., 3., 4 ve 5. yazılar ilk anı kitabından derlenmiştir. Ötekiler özgündür. Bu arada, kimi çevrelerin hiçbir zaman THİF'ni ve M. Suphi'yi anmakla suçladıkları Dr. Şefik Hüsnü (Ferdi), «Millî Türk burjuvazisinin Komünistlere indirdiği yumruklar»a örnek olarak, 1921 senesi başlangıcında (Yeşil Ordu) teşkilâtında ve müsellâh köylü kuvvetleri üzerinde büyük bir nüfuz kazanmış olan Halk İştirakiyun Partisi rehberlerinin İstiklâl Mahkemesine verilmeleri ve uzun senelere mahkûm edilmeleri»nden söz ettiği (s. 3-4) gibi.

Mustafa Suphi hakkında «anlayışı kıvamını bulmuş, tecrübesi bol ve memleketi iyi tanıyan», Ethem Nejat hakkında «idarecilik ve kütlelere sokulmak ve kendini sevdirmek kabiliyetleri çok yüksek»,

Hilmioğlu Hakkı hakkında da «Marxizmi iyi kavramış ve memleket meselelerini o mihenge vurmak ve onun ışığı altında aydınlatmak hususunda büyük bir beceriklilik elde etmiş» demektedir (s. 7).